

ANDRE ŠVARC-BART: „POSLEDNJI OD PRAVEDNIKA”

Prevod *Kaće Samardžić*
Izdanje „Rad”, Beograd. 1961.

Knjige o patnjama Jevreja mogu unapred da računaju na izvesnu simpatiju, što za trajno i sigurno ocenjivanje njihove stvarne književne vrednosti nije uvek sasvim povoljno. Savremena Evropa pati od nečiste savesti, jer je prilično pasivno posmatrala ubijanje šest miliona svojih sugradana. Ali neminovni i neprijatni obračun sa tom prošlošću doveo je i do toga, da je u modi pomalo i filosemitizam. U većini zemalja prosto je nemoguće negativno oceniti delo koje govori o trpljenju i proganjanju jevrejskih ljudi. Zbog toga baš sa jevrejske strane uvek nanovo treba ukazati na opreznost, kada se govori o mestu u svetskoj literaturi ostvarenja pisaca koji su obrađivali ovakav „konjunkturni materijal”, pogotovu ako su i sami bili Jevreji, dakle žrtve.

Roman Andrea Švarc-Barta, koji nam dolazi sa toliko cenjenom Gonkurovom nagradom i brojnim pozitivnim kritikama iz celog sveta, zbog toga neminovno zahteva da ga hladno i ozbiljno ponovo ispitamo, odnosno da posvetimo više pažnje delu nego reminiscencijama koje je izazvalo kod trećih. Odmah na početku moraćemo da konstatujemo da smo se sreli sa neobično neujednačenom knjigom. Biografija njenog autora nam daje objašnjenje zašto se ona tako lako može raščlaniti na delove razne vrednosti — Švarc-Bart je sporo pisao i uvek nanovo prepisivao stranice ovog romana, a nije imao snagu umetnika da je sažme u celovitost i jedinstvo.

Ako zbog toga posebno budemo posmatrali pojedine nejednake delove knjige, ustanovićemo da je početak, sama legenda o pravednicima, najznačajniji odeljak. Tu je pisac — služeći se lepotama Talmuda i starih tužbalica — pronašao metod koji je zaista dostojan legende o večitim patnjama. Neobično tanano treperenje jezika (koje je svuda korektni prevod Kaće Samardžić u potpunosti uspeo da sa francuskog prenese na naš jezik) u potpunom je skladu sa fabulom. Stil i odnos autora prema materiji menjaju se pri opisu mladosti Mardohaja i njegove ljubavi. Švarc-Bart iznenada otkriva da se i humor može koristiti i kad je reč o ozbiljnoj temi. Ne možemo reći da je vrednost tih stranica ravna legendi, ali to je zanimljiva i dopadljiva lektira.

Sin Mardohajev, Venijamin, a naročito njegovo detinjstvo i odlazak u Nemačku slaba su poglavlja. Tu je pisac postao suvi racionalista i realista — on ima ideja, ali ne uspeva da ih ostvari literarnim sredstvima. Ponekad je ton mudrijaški. tekst razvučen, suptilne ideje se gube pod teretom reči bez pravog pokrića. Približavajući se vrhuncu dela, Švarc-Bart opet nalazi dublje i sočnije boje: detinjstvo Ernija, poslednjeg pravednika, i u formalno umetničkom maniru, i u onom što se čitaocu saopštava, treba da bude sinteza svega napred pokušanog. I zaista tu ima grandioznih momenata kada se doživljaj deteta XX veka uzdiže do potresnog dostojanstva legende iz trinaestog, četrnaestog veka. Po tim mestima je knjiga „Poslednji od pravednika” zaslužila zaista svetsku pažnju, jer pokazuje da srednji vek nije prošao, i da nikad neće proći, dok se sami ne izmenimo. I sam Erni je i sadista i mazohista, i da nije slučajno Jevrejin, što se tiče karaktera, mogao bi da se zamisli i u ulozi svojih malih mučitelja iz istog razreda, ali situacija u kojoj se rodio prisiljava ga da bude ono što jeste. Kasnije, kad se u Francuskoj otrgne od jevrejstva, kada jede sirovo meso, izigrava ludaka u bordelu. čini u stvari sve grehove koje zakon zabranjuje, on postaje čovek u punom smislu te reči. U odeljcima koji o tome govore dolazi do najvećeg raskoraka između ideje i jezika — ponovo do književnog pada. Shvatamo šta je pisac želeo da nam kaže, ali razumom, ne srcem. Najpotresnije stranice su i najveća potvrda neujednačenosti i nedostatka sigurnog stvaralačkog metoda. Ta nesigurnost kako da se obradi ono što se toliko snažno želi, ostavlja traga i na opisu ljubavi Ernija i Golde i njihove smrti u Aušvicu.

Bilo je primedbi na račun katalizma autora Švarc-Barta, pogotovu što je on sam kao čovek bio borac francuskog pokreta otpora. Švarc-Bart o tome kaže: „Hteo sam samo da govorim o jednoj vrsti Jevreja. A desilo se da su oni u većini... Nisam govorio o borcima Pokreta otpora. Vrlo je dobro što ih je bilo.” Ovde se u potpunosti slažemo sa piscem. „Desilo se da su oni bili u većini...” Nikad nijedna knjiga ne može da ostvari celokupnost bilo kog zbivanja, uvek dodiruje više nego što može u potpunosti da obuhvati. Zbog toga nimalo nije slabost Švarc-Barta što je opevao onu osobinu jevrejstva, za koju mnogi smatraju da je hrišćanska, iako je baš ono „najjevrejskije” u hrišćanstvu, veru da neki moraju da trpe da bi svet opstojao. „Kad se nepoznati Pravednik popne na nebo, kaže jedna hasidska priča, on je toliko sleden da Bog mora hiljadu godina da ga razgreva između prstiju pre nego što njegova duša uzmogne da se preda raj. I zna se da više njih zauvek ostanu neutešni nad ljudskom nesrećom, tako da sam Bog ne uspeva da ih razgreje. Onda, s vremena na vreme, Stvoritelj, neka je blagosloven, za minut ubrza časovnik Strašnog suda.” U stvari, cela knjiga „Poslednji od pravednika” zbirka je varijacija na tu temu, datih na razne načine, pomoću različitih tehnika, raznorodnim bojama, raznolikim stilom. U tome je i njena vrednost, kojom ni jednog trenutka nismo hteli potceniti razmatranjem njenih neuglačanih detalja. U tome je, doduše, i izvor njene neujednačenosti, koja ne sme da se prećuti zbog simpatije prema piscu.